

Mécs László nagyon jelentékeny és sokatigéző költője és tanuja korunknak. Most még küzd a habokkal, de bátor és erős úszó. A dicsőség partjairól már gazdagon vetődik rá a fény, de hisszük, hogy a reflex nem vakítja el, hanem a Nap tisztá ragyogásáig vágjuk.

Szönyi Sándor.

Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790—1795. A bevezető tanulmányt és a magyarázatokot írta Mályusz Elemér. Budapest, 1926. Kiadja a Magy. Tört. Társ. — A főhercegi korona gyakran megjelenik mostanában történelmi művek címlapjain: József főherceg könyvében, József nádornak Domanovszky Sándor kiadásában megjelenő iratainak s most egy nagyértékű kiadványon: Sándor Lipót nádor iratai. Az izgalmas gazdag 1790—91-i országgyűlés idején egy elfogulatlan fiatal ember kerül a nádori székbe, kinek közbenjárása sokszor elveszi a király és a nemzet közt felmerülő ellentétek életét. Ez a fiatal ember Sándor Lipót főherceg. Tudjuk, hogy ellenezte, de látjuk, hogy alig bírta volna megakadályozni a reakció kitérését 1792-ben, mikor atyja, Lipót császár és király erre el volt szánva, akkor csak Lipót halála halasztotta el a jó magyar hazafiak eltávolítását a vezető hivatalokból. Öt év múlva ugyanez a fiatal ember, megrettenve a Martinovics-összeesküvéstől, megindítójává lesz a reakciónak. Ezt a nemzetünk történetére rendkívül káros lelki átalakulást indokolja Mályusz Elemér bevezetése. 1790-ben a magyar vármegyék „haszontalan” levelezésekben megállapítnak egy meglehetősen zavaros tervzetet az egész ország alkotmányának átdolgozására. Munkájukból látszik, hogy a magyar nemesség gondolkozása Werbőczy óta változóan nem ment át: királlyal, főnemességgel, jobbágyokkal szemben a köznemesség uralmát akarja megvalósítani. A hazafias irányú mozgalom magával ragadja a főnemességet, tisztikart, de a magyar nemzet szerencséjére célját nem érte el, sikere Lengyelország sorsára juttatta volna hazánkat. A magyar ügyekben két irány küzd egymással az udvarban; egyik a mérsékelt magyar irány, melyet Zichy és Úrményi képvisel, másik a legélesebb abszolutizmus és magyarellenesség iránya, ennek magyar képviselője Izdenczy. Úgy látszik, Izdenczy nem a maga fejétől tette mindig magyarelles javaslatait: ő hallotta

magánbeszélgetésben azokat a kifakadásokat, melyek jegyzőkönyvbe nem kerültek s ezek szellemében fogalmazott. Az erdélyi kancellária elválasztásának ügyénél meg is említi, hogy öflesége szóbelileg úgy méltóztatott nyilatkozni, hogy a magyar kancelláriától az erdélyit el kell választani. Egy másik esetben Lipót cáfolja ugyan hogy ő olyan nyilatkozatot tett volna, amilyent Izdenczy fog reá, t. i. hogy vissza akarja vonni az engedményeket, melyek 1790—91-i törvénykönyvünk sarkalatos cikkeivé váltak, de úgy látszik Izdenczy igazat mondott. Izdenczy intrikáival szemben a főherceg nádor nem egyszer a tapasztalt, öreg osztrák államférfiak támogatásával érte cél: Kaunitz belátása előbb is jó szövetségese volt a magyarságnak egyes esetekben. A főherceg elfogatatlansága a magyarokkal szemben annál nevezetesebb és magyar szempontból annál szükségesebb volt, mert maga a király, Lipót, a legnagyobb bizalmatlansággal néz a magyarokra. Az eddigi nézettel ellentétben bebizonyítják az iratok, hogy Lipót volt a reakció embere, aki terveit az Olaszországban eltanult ravaszkodással tudta leplezni. Közvetlenül halála előtt gyökeres személyi változásokat akart keresztülvinni, ezek fiának, Ferencnek trónra léptekor elmaradtak. Ferencben nem volt önállóság, ezt drasztikusan bizonyítja, hogy az államtanács ügyirataira soha önálló nézetet nem írt, szavazatát mindig előre megfogalmazta akkori kegyence: Schloissnigg, Colloredo, később egy alacsonyrangú tisztviselő, Vogel. Még az „ebenfalls” szót is előre leírják neki, ő rámásolja az ügydarabra, tanácsosai pedig nem tudják elképzelni, hogy kinek befolyása érvényesül nála. Ferencre nagy hatást gyakorol öccse, Sándor Lipót és így Ferenc uralma magyar szempontból a legkedvezőbb kilátások közt kezdődik. Az országgyűlés eléri azt, amit Lipót 1790—91-ben nem engedélyezett, megszűnt az illyr kancellária, a király a titkos és nyílt följelentőket odautasítja, ahova valók: a rendőrséghez. Az 1790—91-i országgyűlés reformbizottságainak munkálatai legjobb útra vezették volna a nemzetet a nádor megértő támogatásával. Széchenyi terveinek csiráit látjuk ezekben 30 évvel Széchenyi föllépése előtt, jeles szakférfiak dolgoztak rajta, az egész ország meleg érdeklődése mellett. Ilyen munka közben villámcsapásként

hatott Martinovicsék összeesküvése. Martinovics örült hazudozása gyanút ébresztett a nádor lelkében a magyar előkelőségekkel szemben. Míg az összeesküvés kipattanásakor az volt a nádor józan véleménye, hogy a főbűnösökre irgalmatlanul le kell sújtani, a többiekkel szemben pedig enyhén kell eljárni, néhány nemes és mágnás belekeveredése azt a hitet keltette benne, hogy a magyar társadalom túlnyomó része egyetért Martinovicsékkal. Régi meghitt tanácsadóinak enyhéséget ajánló javaslataiból arra következtet, hogy ezek maguk is részesek az összeesküvésben. Most minden mocsnás gyanús előtte. Szatmár vármegyének javaslatát magyar színház ügyében elgáncsolja; 400 ezer forintos tőke összeadását javasolta a megye, 45 ezer frtot már jegyezték is. Gyanús minden humanus terv, mert a szegénység megnyerésére irányuló törekvést árul el, pedig nálunk a nádor véleménye szerint a szegény kismemesség a veszélyes elem. Az iskolák erőszakos megszüntetését nem ajánlja, mert az visszatetszést szülhetne, ellenben javasolja, hogy ne támogassa őket a kormány, majd megszűnnek maguktól. A földműves népnek nem való az olvasni tudás, csak izgató könyveket olvas azután és elhanyagolja a munkát. Nem kell országgyűlést összehívni, az forradalomra vezethet. Martinovicsék terve épen országgyűlés összehívásán alapult. A külföldi hírek hírlapi közlését el kell tiltani. Milyen gyanakvással nézhetett régi magyar tanácsadóira a főherceg, mikor mindezek — különösen az országgyűlés dolgában — egy nézetet lehettek! Nem is maradtak helyükön, a nádor javaslatára csúfosan csapta el őket a király. Sándor Lipót halálát magyar szempontból mégis veszteségnek tartja Mályusz. A nádor sokkal önállóbb gondolkodású volt, semhogy megmaradt volna mereven téves, elítélő véleménye mellett, másrészt ő reformokat hozott volna József szellemében, de József nemzeti és vallásellenes tendenciája nélkül.

A vaskos kötetnek mintegy felét foglalja el Mályusz bevezetése és sok-sok jegyzete. Ezek túlnyomó részben szintén levéltári kutatáson alapulnak s amint látható, sokban megváltoztatják eddigi nézeteinket. A szerző roppant anyagot gyűjtött össze, ezt kitünően rostálta meg és olyan világos elrendezésben, olyan éles vonásokkal adja elő, hogy a kép, melyet a korról s a szerep-

lők jelleméről nyújt, felejthetetlenül vésődik emlékezetünkbe. Bevezetéséből a Napkelet között egy részletet; ez szép volt, de igazán érthetőnek és igazán szépnek az egész keretében találjuk ezt is. *Török Pál.*

Egy építőmester álmai. A Friedrich Ernst-féle nagy német kiadóvállalat Neue Werkkunst sorozatában «Träume eines Baumeisters» címmel, Reinhardt Miksa előszavaival most jelentek meg *Pogány Móric* műépítész tervei, vázlatai.

A pompás kiállítású, artisztikus kintőtűs albumalakú kötet egy merész szárnyalású építőelme érdekesebbnél-érdekesebb gondolatait, eszméit, terveit tartalmazza.

Az «inter arma silent musae» keserű igazságát legsúlyosabban az építőművészek érezték meg. Hiszen igaz, szenvedtek az irott betű, a paletta és szobrászvédő, a muzsika művészei is a nehéz idők alatt-és után, de egyikük sem annyit, mint az építés mesterei. Az ő alkotó kezük szabadul meg legnehezebben a reávert béklyótól, mert az ő művészetük kíván legnagyobb áldozatot, legjobb gazdasági helyzetet, lehetőségeket.

A nemes építőművészet világszerte pang. Nincs az anyagra pénz. Alig építenek még egyszerű lakó- és bérházakat is. Monumentális építkezés meg épen fehér holló.

Manapság az építőmesterek legfeljebb ha — álmodhatnak. A palotákat, a templomokat, a tornyokat és színházakat csak a maguk lelkében rakhatják magasra — álmokövekből. Mikor a rajztábla elé ülnek, hogy márványba, rusztikába, grandiózus oszlopsorba elképzelt álmaikat rajzba kössék: fájó lélekkel gondolják el, hogy ezek a pompás tervek alighanem örökre csak tervek, álmok maradnak, mert a mai idők nem kedveznek megvalósulásuknak...

Ha az ember a kezébe veszi *Pogány Móric* albumát, csakúgy megnehezedik a szíve, mint e tervek alkotójáé, amiatt, hogy e finom, művészi, nagyszabású elgondolások nem válhatnak súlyos, hatalmas, kővalóságá. De ugyanakkor fel is szabadul a lelkünk és elfeledkezve a ma keserűségeiről, felszáll, felröppel abba a csudálatos világba, ahova ennek a jeles magyar építőművésznek szárnyaló fantáziája menekül a nyomasztó időkből.

Ritka gazdag elképzelőtehetséggel megáldott építőművész *Pogány Móric.*